

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Черновської Лілії Володимирівни
«Психологія соціальної компетентності молоді в умовах
трансформаційних змін соціуму»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора психологічних наук
зі спеціальності 19.00.05 – соціальна психологія;
психологія соціальної роботи

Виклики сьогодення в економічній, політичній та соціальній сфері поставили нові вимоги до рівня розвитку соціальної компетентності молоді. З цих позицій дисертаційна робота Черновської Л.В. є вельми актуальною, оскільки питання соціальної компетентності молоді належить до провідних, як у психології, так і у багатьох інших галузях наукового знання. Їх входження до кола важливих психологічних проблем визначається як реальними вимогами трансформаційного соціуму, так і логікою розвитку наукової психології. Істотну роль у збереженні їх наукової і практичної значущості відіграє невідповідність темпу адаптаціогенезу і тих перетворень, що відбуваються у всіх сферах життєдіяльності молодої людини, зокрема в умовах трансформаційних змін сучасного соціуму. Однак, дотичні дослідження мають фрагментарний і недостатньо системний характер, а існуючі наукові підходи потребують насичення новими емпіричними даними, які б забезпечували рівень керування процесом розвитку соціальної компетентності молоді у відповідності з вимогами сучасної практики. Крім того, дослідники, які займаються зазначеною проблемою, визнають, що без впровадження спеціальних ґрунтовних соціально-психологічних досліджень і розробки системних розвивально-корекційних засобів оптимізації процесу розвитку соціальної компетентності молоді вирішення означеної проблеми перспективи не має. Тому, вважаємо дисертаційне дослідження Черновської Л.В. конче затребуваним у часі і перспективним.

Здобувачка переконливо обґрунтовує своє бачення актуальності теми дослідження і виокремлює як об'єкт дослідження проблему соціальної компетентності молоді. Предметом запропонованого дослідження виступають психологічні основи соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін соціуму.

Отже, актуальність вирішення означеної проблематики, недостатнє розроблення теоретичних та практичних її аспектів у соціально-психологічному вимірі, а також соціальна значущість, достатньою мірою обґрунтовані у роботі.

Вагомість проведеного дослідження підтверджена його виконанням згідно науковому плану ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» МОН України і відповідає комплексним науково-дослідним темам кафедри практичної психології та соціальної роботи Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля МОН України «Соціокультурні та психологічні аспекти адаптації особистості в сучасному соціумі», «Соціально-психологічні основи розвитку адаптаційного потенціалу особистості засобами інноваційних психотехнологій в умовах трансформаційних змін сучасного суспільства».

Очевидною перевагою і вагомою науковою новизною даного дослідження є те, що Черновською Л.В. вперше здійснено концептуалізацію проблеми дослідження соціальної компетентності молоді через розкриття специфіки взаємовпливу психологічних вимірів соціальної компетентності молоді і сучасних викликів трансформаційного соціуму, актуалізацію гендерної проблематики та висвітлення світоглядних, ціннісних і соціокультурних трансформацій у векторі розвитку соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін соціуму; виокремлено структурні складові соціальної компетентності молоді (парціальні компетентності): комунікативну, громадянську, соціальної взаємодії, культурно-дозвіллеву, здоров'язберезувальну, кожна з яких включає когнітивний, аксіологічний, мотиваційний, поведінковий, емоційно-вольовий, рефлексивний компоненти,

та розкрито особливості їх поєднання, що забезпечують успішність процесу соціалізації молоді, зокрема у вигляді продуктивного виконання нею соціальних ролей та функцій соціальної орієнтації, адаптації, інтеграції загально-соціального й особистого досвіду; визначено соціально-психологічні і вікові аспекти динаміки розвитку соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін соціуму; виявлено показники соціальної компетентності молоді у трансформаційному соціумі та проведено їх диференціацію за виокремленими структурними складовими цього конструкту; з'ясовано психологічну специфіку соціальної компетентності молоді, пов'язану з особливостями функціонування її структурних складових та рівнями прояву (індивідуально-особистісним, соціальним, діяльнісно-прогностичним) в умовах трансформаційних змін соціуму; розроблено модель процесу розвитку соціальної компетентності молоді із визначенням його мети, завдань, принципів, компонентів, умов та результатів у трансформаційному соціумі; розкрито змістовно-процесуальні засади побудови і реалізації програмно-цільового проєкту психологічного забезпечення оптимізації процесу розвитку соціальної компетентності молоді у трансформаційному соціумі та доведено його ефективність; поглиблено та уточнено: уявлення про сучасні підходи до вивчення феномену соціальної компетентності особистості; про соціально-психологічну сутність процесу розвитку соціальної компетентності молоді та його змістовні й структурні особливості в умовах трансформаційних змін соціуму; набули подальшого розвитку: методичне забезпечення вивчення феномену соціальної компетентності; погляди на зміни у структурі соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін соціуму; підходи до соціально-психологічних засобів і технологій забезпечення ефективності процесу розвитку соціальної компетентності, зокрема у молоді в умовах трансформаційного соціуму.

У першому розділі дисертаційної роботи «Теоретико-методологічні засади вивчення проблеми соціальної компетентності молоді у науковому просторі» Черновська Л.В. на підставі теоретико-методологічного аналізу

наукових підходів слушно визначає, що сутність соціальної компетентності особистості складає поняття, яке фіксує відповідність цінностей та знань, здібностей та умінь її реальному соціальному статусу, згідно з належним рівнем культури, моральності та права.

Авторкою показано, що соціальна компетентність має включати такі здібності та якості, як контактність, вміння досягати поставленої мети, особисту ініціативу, відповідальність, здатність до успішної адаптації та ін. Крім того, здібності та якості, які пов'язують з поняттям соціальної компетентності, мають включати також колегіальність, відкритість, чесність, емпатію, контактність, ініціативність, старанність, комунікабельність, впевненість у собі, дисциплінованість, чутливість, критичність, рефлексію.

Дисертантка узагальнює, що у розумінні природи соціальної компетентності визначилися теоретичні ідеї про цей феномен як інтегративну, соціальну якість особистості, що включає до свого складу суб'єктивну здатність до самодетермінації, самовизначення, самоуправління та самореалізації; культурологічні ідеї про соціальну компетентність як про сукупність взаємозалежних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що належать до духовної культури, до життя людей та їх відносин у суспільстві; соціологічний підхід до визначення соціальної компетентності як інтегративного особистісного утворення, що включає знання, вміння, навички та здібності, які формуються у процесі соціалізації і дозволяють молодій людині успішно адаптуватися у соціальному середовищі та ефективно взаємодіяти у соціальному оточенні.

Виходячи з вищезазначеного, авторка переконливо доводить, що соціальна компетентність молоді має поєднувати такі складові (парціальні компетентності): компетентність у спілкуванні, громадянську, культурно-дозвіллеву, соціальної взаємодії, здоров'язбережувальну. Отже, у цьому контексті соціальну компетентність молоді авторка розглядає як єдність парціальних компетентностей, які нерозривно пов'язані, взаємодоповнюють та взаємовпливають одна на одну. При цьому, згідно з прийнятою у

дослідженні структурою, кожна парціальна компетентність включає когнітивний, аксіологічний, мотиваційний, поведінковий, емоційно-вольовий, рефлексивний компоненти, які поєднують соціально-психологічні якості, здібності, соціальні знання та вміння молодого людини, що виявляються у соціальній компетентності і які забезпечують її інтеграцію у соціум у вигляді продуктивного виконання основних соціальних ролей: професіонала, сім'янина, громадянина; звідси склад соціальної компетентності є таким: готовність до професійної діяльності, готовність до створення власної сім'ї, готовність до виконання громадянських обов'язків.

У другому розділі «Концептуалізація проблеми дослідження соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін соціуму» авторкою констатовано, що соціальна компетентність, як результат гуманітарної підготовки молоді, є необхідною складовою ефективною професійної підготовки майбутніх фахівців різних галузей та сфер професійної діяльності, продуктом якої є культурна людина, моральна особистість, творча індивідуальність, соціально компетентний громадянин, професійно компетентний фахівець, відкритий до творчого діалогу.

Дисертантка зазначає, що актуалізацію гендерної проблематики у дискурсі соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційного соціуму доцільно здійснювати через розкриття проблеми оволодіння гендерними ролями та з'ясування специфіки використання засобами масової інформації гендерних стереотипів та їх впливу на соціальну компетентність молодого людини. Авторкою підкреслено, що особливої уваги в умовах сучасного травматогенного соціуму потребує розкриття такої парціальної компетентності молоді, як здоров'язберезувальна, яка значуще впливає на розвиток соціальної компетентності молодого людини загалом.

Черновською Л.В. встановлено, що існуючі підходи до проблеми цінностей та ціннісних орієнтацій молоді дають можливість виділити три площини розгляду їх структури: через ієрархію життєвих цінностей; існування їх окремих підсистем (когнітивної, емоційної, поведінкової); виділення таких

взаємопов'язаних рівнів, як вербальне засвоєння та глибинне прийняття. Саме такі ракурси розгляду структури світоглядних, ціннісних, соціокультурних орієнтацій є важливими для з'ясування їх впливу на розвиток соціальної компетентності молоді загалом. Крім того, методологічний концепт дослідження відображає взаємозв'язок і взаємодію різних наукових підходів до вивчення проблеми розвитку соціальної компетентності молоді, а зважаючи на травмогенність умов сучасного соціуму – до розвитку здоров'язбережувальної компетентності та впливу на цей процес світоглядних, ціннісних, соціокультурних трансформацій.

Отримані дані щодо концептуалізації проблеми соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін соціуму були покладені дисертанткою в основу проведення емпіричного дослідження психологічної специфіки цього конструкту у трансформаційному соціумі.

У *третьому розділі* «Емпіричне вивчення психологічних особливостей соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін соціуму» Черновською Л.В. зазначено, що з метою вивчення психологічних особливостей функціонування складових соціальної компетентності у трансформаційному соціумі було задіяно полімодальний підхід, який розглядає проблемне поле цього конструкту цілісно, з урахуванням зовнішніх детермінант та у динаміці і взаємозв'язку з різнорівневими особистісними характеристиками, системою соціальних умінь, ціннісних орієнтацій і відносин особистості.

Авторкою показано, що діагностику соціальних умінь досліджуваних, важливих для вивчення їх соціальної компетентності, було проведено шляхом комплексного вивчення цілісного спектру універсальних соціальних умінь: комунікативних (базових, міжособистісного розуміння, позитивного впливу та ін.) (1 блок – комунікативний потенціал), суб'єктних (асертивності, самоорганізації, саморегуляції та ін.) (2 блок – особистісний потенціал), а також умінь, актуальних у практиці соціальної взаємодії (співробітництва,

організаторської діяльності, регуляції конфліктів та ін.) (3 блок – соціальний потенціал).

Дисертанткою наголошено, що характер та структура соціальної компетентності досліджуваних розкриває адекватність їх взаємодії з іншими людьми в умовах сучасного трансформаційного соціуму, а основні парціальні компетентності (комунікативна, громадянська, соціальної взаємодії, культурно-дозвіллева, здоров'язбережувальна та ін.) розглядаються крізь призму знання, досвіду, ціннісно-смиислового навантаження, емоційно-вольової регуляції та готовності до самореалізації. Крім того, визначено психологічну специфіку соціальної компетентності досліджуваних, пов'язану з рівнями її прояву в умовах трансформаційних змін сучасного соціуму.

Загалом за результатами констатувального етапу дослідження високий рівень соціальної компетентності виявлено у 35,2% респондентів, у 38,4% респондентів рівень її розвитку виявився середнім, у 26,4% – низьким.

У *четвертому розділі* «Психологічні засади оптимізації процесу розвитку соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін соціуму» Черновською Л.В. розкрито змістовно-процесуальні засади побудови і реалізації програмно-цільового проєкту психологічного забезпечення оптимізації процесу розвитку соціальної компетентності молоді у трансформаційному соціумі, завданнями якого виступали виявлення та розвиток особистісних можливостей учасників проєкту, що виражаються у ставленні до самостійності, самореалізації, власної життєвої позиції та соціальної активності; усвідомлення та прийняття соціальних норм, що відповідає включенню до образу Я такої якості, як відповідальність; розвиток критичності при оцінюванні себе та поведінки оточуючих; створення умов для розширення соціальних зав'язків, освоєння нових соціальних ролей, що сприяють самопізнанню і пізнанню оточуючих та особистісному самовизначенню; підвищення низки показників самоставлення, таких як самоповага, відчуття сили Я, стійкість і завзятість у досягненні цілей, прагнення до подолання труднощів, оволодіння вміннями рефлексії та ін.

Серед провідних принципів, задіяних у побудові та реалізації програмно-цільового проєкту авторкою були застосовані принципи цілеспрямованості, варіативності та динамічності, принцип оптимального вибору видів та організаційних форм діяльності, принцип взаємного збагачення учасників, змістовного розподілу дій та принцип систематичності, що слугували підставою для визначення психологічних умов ефективного використання різних форм та методів роботи з оптимізації процесу розвитку соціальної компетентності учасників програмно-цільового проєкту.

Дисертанткою доведено, що розроблений програмно-цільовий проєкт позитивно вплинув на зрушення за параметрами соціальної емпатії, альтероцентричної орієнтації, толерантності, соціального інтелекту, рольової гнучкості та відповідальності, що підтверджує його ефективність у забезпеченні оптимізації процесу розвитку соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін соціуму. Встановлено, що більш виражені позитивні зміни зафіксовано у вибірці студентської молоді.

Слід відзначити коректне застосування у роботі методів статистичного аналізу даних, що дозволило здобувачці достатньою мірою їх обґрунтувати та довести статистичну достовірність. Загальні підсумки роботи викладені у висновках і мають як теоретичне значення, так і практичну спрямованість. У дисертації не виявлено академічного плагіату, фабрикації, фальсифікації.

Можна зробити загальний висновок, що отримані Черновською Л.В. результати характеризуються безсумнівною науковою новизною й мають конкретну теоретичну і практичну цінність, можуть бути використані у процесі подальшої розробки цієї проблематики щодо можливості інтеграції та поширення складових системи психологічного забезпечення оптимізації процесу розвитку соціальної компетентності молоді в діяльність консультативних Центрів, Центрів соціально-психологічної адаптації, Центрів

с

о

ц

і

а

Поданий у дисертації матеріал, його психологічний аналіз та інтерпретація, висновки не викликають заперечень. Разом із тим необхідно зупинитися на окремих зауваженнях та побажаннях щодо його змісту.

1. У першому розділі дисертації авторка слушно вказує, що зміна структуральних властивостей суспільства призвела до формування нової моделі соціалізації молоді, інтеріоризації нею соціальних цінностей, що є особливо актуальним у векторі вивчення її соціальної компетентності. У цьому зв'язку хотілося б почути, які особливості нової та традиційної моделей соціалізації були враховані дисертанткою при дослідженні психологічних аспектів проблеми розвитку соціальної компетентності молоді у трансформаційному соціумі.

Авторка зазначає, що формування і розвиток соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін соціуму здійснюється під впливом взаємопов'язаних чинників. Однак, виникає питання щодо диференціації таких чинників на мікро-, мезо- та макрорівнях.

Дисертанткою виокремлено основні соціально-психологічні умови впровадження програмно-цільового проєкту психологічного забезпечення оптимізації процесу розвитку соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційного соціуму. Проте, які саме позитивні результати забезпечить дотримання зазначених умов у роботі не йдеться.

4. У тексті дисертації дещо обмежено, на наш погляд, представлено результати статистичної обробки даних (зокрема, кореляційного аналізу). Принаймні їх можна було б навести у додатках.

Наведені зауваження не ставлять під сумнів вагомість основних результатів дисертаційного дослідження Черновської Л.В. і, отже, не можуть вплинути на його обґрунтовану вище загальну позитивну оцінку та інноваційний характер.

Дисертація за своїм змістом цілком відповідає паспорту спеціальності 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи.

Результати дослідження пройшли доволі широку апробацію шляхом їх обговорення на науково-практичних конференціях, форумах, стажуваннях, семінарах, програмах, проєктах різного рівня, зокрема у країнах Європейського союзу. Авторка має велику кількість публікацій у фахових виданнях (в тому числі наукометричних); всі основні наукові результати відображено у її публікаціях.

Реферат за своїм змістом повністю відбиває основні положення, програму дослідження та висновки дисертації. Загальне оформлення дисертації та реферату відповідає державним вимогам до оформлення докторських дисертацій та публікацій.

У цілому робота «Психологія соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін соціуму» є завершеною науковою працею, виконана на високому теоретичному та емпіричному рівні. У дисертації отримано нові науково обґрунтовані результати, що вирішують наукове завдання визначення та оптимізації психологічних засад розвитку соціальної компетентності молоді в умовах трансформаційних змін соціуму, має вагоме практичне застосування, відповідає вимогам пп. 7, 8, 9 «Порядку присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 1197 від 17.11.2021 р., що висуваються до докторських дисертацій, а її авторка Черновська Лілія Володимирівна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора психологічних наук за спеціальністю 19.00.05 – соціальна психологія; психологія соціальної роботи.

Офіційний опонент:

доктор психологічних наук, професор,

завідувачка кафедри загальної та практичної

психології Кам'янець-Подільського національного

університету імені Івана Огієнка МОН України

Л.А. Онуфрієва

